

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

**ЮРИДИК ФАНЛАР
АХБОРОТНОМАСИ**

Илмий-амалий ҳуқуқий
журнал

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

**МАХСУС СОН
II ҚИСМ**

Илмий-амалий ҳуқуқий журнал
Научно-практический правовой журнал
Scientific-practical legal journal

ЮРИДИК ФАНЛАР
АХБОРОТНОМАСИ
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

МУАССИС:
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК
УНИВЕРСИТЕТИ

“Юридик фанлар ахборотномаси – Вестник юридических наук – Review of law sciences” илмий-амалий ҳуқуқий журнали Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлигида 2017 йил 18 августда 0931-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатидан ўтказилган.

БОШ МУҲАРРИР:

Раҳимжон Ҳакимов
Тошкент давлат юридик университети
ректори

Журнал 2017 йилдан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Олий аттестация комиссияси журналлари рўйхатига киритилган.

БОШ МУҲАРРИР ЎРИНБОСАРИ:

Нодирбек Саласев
Илмий ишлар ва инновациялар бўйича
проректор

Муаллифлик ҳуқуқлари Тошкент давлат юридик университетига тегишли. Барча ҳуқуқлар ҳимояланган. Журнал материалларидан фойдаланиш, тарқатиш ва кўпайтириш муассесе руҳати билан амалга оширилади.

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Сотувда келишилган нархда.

А.Сандов
А.Ташкулов
Б.Пудатов
У.Мухамедов
М.Миракулов
И.Рустамбеков
О.Оқилов
М.Ахмедшоева
У.Тухташоева
Х.Очилов
Д.Ҳабибуллаев
Н.Имомов
Н.Ғафурова
Г.Носирходжаева
М.Ғасанов
Б.Мусаев
Р.Кучкароев
Ҳ.Саласева

Маъсул муҳаррир: Ҳ.Саласева
Муҳаррирлар: А.Каримов
Ф.Мухоммадиева
Е.Ярошова
Д.Сайдуллаева
Техник муҳаррирлар: У.Саласев
Д.Ражапов

Таҳрирнинг манзили:
100047, Тошкент шаҳар, Сайитовхўжаев, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.
Факс: (0371) 233-37-48.

Веб-сайт: www.tsul.uz
E-mail: lawjournal@tsul.uz
E-mail: iztdyu@mail.ru

ISSN 2181-919X

Журнал 28.12.2020 йилда типографияга топширилди.
Қогоз бичими: А4. Шартли б.л. 31,2.
Адади: 100. Буюртма: № 28.

©Тошкент давлат юридик университети

ТДЮУ типографиясида чоп этилди.

МУНДARIЖКА

12.00.04 – ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ХУҚУҚИ, ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ХУҚУҚИ, ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ

Пирнатова Отабек. Ўзбекистон оилавий ҳал қилиш – фуқаровий суд ишларини виртуаллаштиришнинг янги босқичи 121

12.00.06 – ТАБИИЙ РЕСУРСЛАР ХУҚУҚИ, АГРАР ХУҚУҚИ, ЭКОЛОГИК ХУҚУҚ

Файзиёва Шуҳрат. Конституционно-правовые гарантии реализации экологической политики Республики Узбекистан 128

Нарзуллаев Олим. Суддаги биоресурслардан фойдаланишнинг фундаментал ҳуқуқий асослари: қиёсий таҳлил 134

Курбонов Элдор. Ўзбекистон Республикаси Конституциясиен асосида амалга оширилаётган давлат аграр сийсати ва ер мелiorацияси 145

Маматалиева Тўлқин. Экологик туризмни ривожлантиришнинг таъкиллий-ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш ва қонунчилик нормаларини такомиллантириш 153

12.00.08 – ЖИНОЯТ ХУҚУҚИ, КРИМИНОЛОГИЯ, ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ХУҚУҚИ

Уралдиев Мурад. Эволюция развития уголовного законодательства Узбекистана в сфере противодействия компьютерной преступности 159

Очилов Ҳасан. Компьютер воситаларида фойдаланиб, ўғалар мулкнинг талон-тороқ қилишнинг иқтисодий хавфлилиги 164

Хайдаров Шуҳратжон. Қасб қиландан ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик жиноятининг келиб чиқши сабаблари ва унга ишон берган шарт-шароитлар 173

Алдинова Азиза. Вовга етмаган шахсни гайриқонуний хатти-ҳаракатларга жалб қилиш жиноятининг объектив белгилари 183

Файзлов Фарҳод. Социально-правовой тезезисе отмывания денег (легализация преступных доходов) 190

Ҳоқиев Носиржон. Далилларни сохталантириш (қалбақилантириш) жиноятининг объектив белгилари 197

12.00.09 – ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ, КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ХУҚУҚИ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

Батарова Дилдора. Отдельные аспекты реализации международных стандартов посредством совершенствования уголовно-процессуальной формы 204

Сабырбаева Айнура. Электронные доказательства как новый вид доказательств при расследовании современных форм мошенничества 215

Ҳамидов Бахтиёр. Киберозвоқтларга қарши курашиш соҳасида ҳусусий қриминалистик услубийтларни такомиллантиришнинг умумназарий масалалари 221

при разрешении гражданских споров. Были высказаны и другие идеи разрешения споров в режиме онлайн с использованием альтернативных методов разрешения споров. Роль цифровых технологий в реформировании системы гражданской юстиции неоспорима. Идет процесс расширения применения цифровых технологий во всех сферах жизни. Цифровые технологии играют важную роль в достижении справедливости в гражданских судебных процессах, повышении эффективности и результатов, а также снижении затрат. Разрешение споров в режиме онлайн осуществляется на специальной цифровой платформе и охватывает процесс от подачи претензии до разрешения спора. Платформа онлайн-разрешения конфликтов может работать на основе данных, вводимых человеком, или на основе алгоритмов искусственного интеллекта.

Ключевые слова: разрешение споров в режиме онлайн, блокчейн, онлайн, цифровой, суд по гражданским делам, интернет, платформа, программа, спор, электронные доказательства.

Pirmatov Otabek

Acting Associate Professor of the Department of Civil Procedural and Economic Procedural Law,
Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy in Law (PhD)

ONLINE DISPUTE RESOLUTION IS A NEW STAGE IN THE VIRTUALIZATION OF CIVIL LITIGATION

Abstract. This article is devoted to the analysis of new methods that can be used as alternative options for out-of-court dispute resolution in the future. Questions about how online dispute resolution will allow the court to expand the use of remedies, as well as the issues of innovation and application of technology in traditional methods of dispute resolution, are answered. Views are considered that online dispute resolution also seeks to ensure fairness, due process, transparency and efficiency in the resolution of civil disputes. There are other ideas for online dispute resolution using alternative dispute resolution methods. The role of digital technologies in the reform of the civil justice system is invaluable. The process of increasing the application of digital technologies in all spheres of life is underway. Digital technologies play an important role in achieving justice in civil litigation, improving efficiency and results, and reducing costs. Online dispute resolution is done on a dedicated digital platform and covers the process from the initiation of the claim to the resolution of the dispute. An online conflict resolution platform can work on the basis of human input data or on the basis of artificial intelligence algorithms.

Keywords: online dispute resolution, blockchain, online, digital, civil court, Internet, platform, program, smart, electronic evidence.

Интернет XXI асрда ҳаётнинг қўлаб соҳаларида инқилоб ясаган восита бўлди. У қўлаб функцияларни бажармоқда, ахборот маъноси, алоқа воситаси ва глобал савдо майдончаси сифатида қўлаб соҳалар фаолиятида муҳим роль ўйнамоқда.

Шунингдек, интернет қонуқчиликка ҳам таъсир кўрсатмай қолмайди. Унинг ёз кезгайиб бориши қўлаб нақбий ҳодисаларни келтириб чиқарди, масалан, ҳуқуқнинг айрим соҳаларини рақамлаштиришни айтиб ўтишнинг мумкин. Алоқанинг янги усуллари қўлаб ҳуқуқ соҳаларини тавомиллаштирди, жумладан, инзоларни суддан ташқарида ҳал қилиш жараёнларини мо-

дернизация қилиш, масалан, инзоларни онлайн тарзда ҳал қилиш тизимларини яратилиши инқилоб беради.

Инзоларни онлайн ҳал қилиш (НОХҚ)нинг ривожланишини тўрт босқичга бўлишнинг мумкин.

Биринчи босқич 1990-1996 йилларини ўз ичига олган ҳаваскор босқич эди.

Иккинчи босқич – 1997-1998 йилларда инзоларни онлайн ҳал қилиш соҳада хизматларини тақлиф қилган биринчи тижорат веб-порталлари ташвиш этди.

Кейинги босқич (бизнес) 1999 йилдан 2000 йилгача давом этди. Иқтисодий ривожла-

инининг кўлай даврига ҳисобга олган ҳолда, айниқса, ИТ хизматларида кўпчилик компаниялар ишларини электрон ҳал қилиш асосида лойиҳаларини бошлашди, ammo уларнинг кўп қисми энди фаолият юритмапти. 2001 йил дунёда институтуционал босқич бошланди, бу даврда судлар ва бошқарув органларига ахборот технологиялари кенг қўланишда юриб келди.

Интернетда ишларини ҳал қилишнинг дастлабки кўринишлари Америка Қўшма Штатларида бошланган. АКШнинг Massachusetts университети Ахборот технологиялари ва ишларини ҳал қилиш марказидаги онлайн видео босқичда ишлар ҳал қилинган ҳам онлайн кўриб чиқилмоқда [1].

COVID-19 пандемия иширози судларини ўз фаолиятига реал вақт режимида инновацион ва ижодий ёндашнингга мажбур қилди, шу жумладан, бугун дунёда судларда замонавий ахборот технологияларини жорий этиш ёки улардаги камчиликларни бартараф этишга қаратилган чора-тадбирлар кўрилди. Виртуал суд мажлислари, НОХҚ ва бошқа рақамли суд жараёнилари бунга мисолдир.

Ишларини онлайн ҳал қилишнинг дастлабки кўриниши электрон почта орқали амалга оширилган. Аржа ҳал қилиш учун қабул қилингандан сўнг бошқа тараф тегишли аржага жавоб қайтарган. Агар келишуга эришилмаса, тарафлар музокаралар босқичига йўналтирилган. Бунда ҳам электрон почтадаги фойдаланишган. Уларнинг ўз-ро алоқасига медиатор ёки арбитр воситачилик қилган.

Европа Иттифоқида НОХҚ хизматларини кўрсатувчи субъектлар соҳа сўнги йилларда кўпайиб бормоқда. Масалан, Австрия ва Германиядаги омбудсманлар, Италия ва Буюк Британиядаги онлайн медиация тизимларини айтаб ўтишнинг мумкин.

Нидерландиялик олим ва судья Дори Рейлинг фикрича, ишларини онлайн ҳал қилиш деғанда тарафлар ўртасидаги ишларини ҳал қилишда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш тушувилади. Технологиялар медиация ва ҳакамлик судларида ҳам қўлланилиши мумкин. Буни ишларини муқобил равишда ҳал қилиш шакли, деб ҳам ҳисобласа бўлади. НОХҚ, шунингдек, ишларини ҳал қилишнинг аниқлаш усулларини инновацион техника ва онлайн технологиялар ёрдамида такомиллаштиришни аниқлашни ҳам мумкин. Илгари НОХҚ, асосан,

электрон тижоратдаги ишлар учун ишлатилган бўлса, бугунга келиб алоқанинг тобора кўпроқ онлайн тарога амалга оширилиши натижада бошқа ишларини ҳам онлайн ҳал этиш кўпайиб бормоқда [2].

Америкалик олим Эми Шпирнинг фикрича, НОХҚ суднинг ҳисса воситаларидан фойдаланиш имкониятини кенгайтириш ёки адолатга эришиш учун катта умид бахш этади. АКШда ва хорижий мамлакатларда НОХҚ асосан “эБай” ва “Алибаба” каби электрон тижорат компанияларида ривожланди, аксарият давлат судларида аниқлаш жараёнилари ҳам давом этиб келмоқда. Шунга қарамай, электрон судлар ва НОХҚ кичик далавлар ва мол-мулк солиғи юзасидан келиб чиқадиган ишларини кўришда кенг қўлланилмоқда ва судларда ахборот технологиясидаги фойдаланиш самарадорлигини ошириш ва унинг имкониятларини кенгайтириш воситаси ролини бажармоқда [3].

Ҳиндистонлик тадқиқотчи Читравалли Негиннинг фикрича, НОХҚ ишларини ҳал қилишнинг бир кўриниши бўлиб, тарафлар ўртасидаги ишларини ҳал қилишга осонлаштириш учун технологиядан фойдаланилади.

Ишларини онлайн ҳал қилиш музокара, медиация ёки ҳакамлик судларининг ҳар бирида ёхуд учала альтернатив ишларини ҳал қилишга ўз ичига олгани мумкин.

НОХҚ қуйидаги ҳуқуқий аниқлашларни ўз ичига олади:

1) ҳуқуқий ишонч: ҳакамлик ёки арбитрини тарафлар томонидан танлаш олинган;

2) адолатдан фойдаланиш: ишга алоқадор ҳар бир шахс НОХҚдан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлади.

Шунингдек, НОХҚ ўз вақтида ҳал этиш ва самарали воситаларини оқилона танлашлайдиган механизмни яратиб беради.

НОХҚ фуқаролар ўртасидаги ишларини цивилизацияланган (яъни тинч йўл билан) ҳал қилиш имконияти беради.

НОХҚ тарафларга давлат судларига ҳам муурожаат қилиш имконияти тақдим этади [4].

Маммола Садушнинг фикрича, ишларини онлайн ҳал қилиш, содда қилиб айтганда, ишларини интернет орқали ҳал қилишдир. Канада, АКШ, Европа мамлакатларида НОХҚ турли шаклларда ва форумлар тулиш орқали ташкил қилинмоқда.

НОҲҚ атамаси автоматлаштирилган жараёнлар маъносини англатади. Билан НОҲҚ тўлиқ автоматлаштирилган бўлса ва улар фақат онлайн тарзда ўтказилса, баъзиларида инсон омилини ҳам ўз ичига олади.

Низоларни онлайн ҳал қилиш низоларни тезкор ва осон ҳал қилиш имконини беради.

НОҲҚ автоматлаштирилган музокаралар, низоларни нейтрал баҳолаш, воситачилик ёки қраштини каби жараёнларни ҳам ўз ичига олади.

Низоларни онлайн ҳал қилиш медиация ёки ҳақамлик судларининг альтернатив шакли бўлади [5].

Юқоридаги олимларни фикрдаги кўринадики, НОҲҚ медиация, ҳақамлик судлари каби низоларни ҳал қилишнинг муқобил тури бўлиши мумкин.

Лекин баъзи олимлар давлат судларига, айниқса, фуқаролик ишлари бўйича судларга НОҲҚ жараёнларига онд тартиб-таъоибларини киритиши мумкин, деб ҳисоблайди.

Америкалик олим Лиза Эмблей фикрича, виртуал суд мажлислари ва НОҲҚ судларга янги имкониятларни очиб бермоқда, бу судларнинг пандемия даврида ишлашини таъминлабгина қолмай, кўпга муаммоларни ҳал қилишга ҳам ёрдам бермоқда. Судга мувожабат қилиш, нарх ва суд жараёнининг мураккаблигига ечим бермоқда [6].

Эргун Серпиннинг фикрича, COVID-19 пандемияси хавфи ўтиб, одамлар оммавий йиғилиш имкони пайдо бўлганда, судларда кўрилуши лозим бўлган аризалар кўпайишининг олдини олиш ва қолдирилган судни тезроқ кўриш асосий масалалардан биридир. Ушбу масалалар НОҲҚ ва виртуал суд мажлислари орқали ҳал қилиниши мумкин. НОҲҚ ва виртуал суд мажлисларини судьялар ва суд ходимлари суд биносидан туриб олиб бораши ҳамда қолдирилган суд ишлари давом эттириши мумкин. Бу билан тарафларнинг масофадан туриб суд мажлисида иштирок этиши таъминланади [7].

Юқоридаги олимлар ва судьяларнинг фикрича, фуқаролик ишлари бўйича судларда ҳам низоларни онлайн равишда ҳал қилса бўлади.

Демак, низоларни онлайн ҳал қилишни фуқаролик суд ишларига ҳам татбиқ этиши мумкин.

Низоларни онлайн ҳал қилиш низоларни муқобил усулларда фойдаланилган ҳолда он-

лайн тарзда ҳал қилишдир. Низоларни онлайн ҳал қилиш интернет орқали қисман ёки тўлиқ ҳал қилинган низоларни ўз ичига олади.

Низоларни онлайн ҳал қилиш интернетда фойдаланишга имкон берадиган мавжуд платформалардан фойдаланган ҳолда амалга оширилади.

Низоларни онлайн ҳал қилиш мавжуд низоларни альтернатив ҳал қилишнинг бир шакли саналади. Низоларни онлайн ҳал қилишда бошқа муқобил усуллар каби тарафларнинг келишуга эришилган жараёнда учинчи томон (медиятор, арбитр)нинг бўлиши талаб қилнади.

Хуқуқшунос олим Д.Ҳабибуллоев судлар фаолиятига ахборот технологияларини кенг татбиқ этиши ҳам аризаларни интернет орқали юбориши каби фикрларни билдириб ўтган [8].

Фуқаролик ишлари бўйича судларда кенг миқёбли мураккаб суд процессларини бошқариши ва ҳал қилишда рақамли технологияларни қўлланган давлатимиз томонидан катта эътибор қаратилмоқда. Янги технологиялар суд процессларини кам харажатли ва кичик вақтда ўтказиши ҳамда фуқаролик суд ишларини ҳал қилиш, жумладан, тарафларни қабул қилиш, даъво аризаларини кўриб чиқиши, давлат божини тўлаш, ҳал қилув қарорларини эълон қилиш каби имкониятларни бермоқда. Рақамли технологиялар фуқаролик суд ишларида оқил судловга эришишда, самарадорлик ва натижаларнинг ахшилланишида, харажатларни камайтиришда муҳим роль ўйнайди.

Низоларни онлайн ҳал қилиш махсус рақамли платформада амалга оширилиб, даъво бошланганда тартиб то ҳал қилув қарори қабул қилишгунга қадар жараёнларни ўз ичига олади. Низоларни онлайн ҳал қилиш платформаси инсон томонидан киритилган маълумотлар асосида ёки сувиый ақл алгоритмлари асосида ишлаши мумкин.

Низоларни онлайн ҳал қилиш аъланавий низоларни ҳал қилишдан:

- 1) тарафлар қолма-қол ўзаро музокарага киришмаслиги;
- 2) музокаралар автоматик равишда ёшиб олиниши ҳамда барча низолар тўғрисидаги маълумотлар сакланиши;
- 3) ақл-идроққа таянганлар технологиялар татбиқ қилиниши жиҳатидан фарқланади.

НОҲҚда кам аҳамиятли ҳамда кичик ҳажмдаги низоларни кўриши билан суд тизими самарадорлигига эришиши мумкин.

Низоларни ҳал қилишнинг муқобил усуллари, жумладан, уларнинг онлайн шаклида қарама-қарши тарафларнинг муносабатлари асосий роль ўйнайди. Низоларни онлайн ҳал қилишнинг ихтиёрлигига қўллаб-қувватловчи тарафларга ёки баъзи масалалар бўйича қарор қабул қиладиган шахсга (ҳақамга) ҳам қўйлаблик яратилади. НОХҚ жуда узоқ масофа билан ажралиб турадиган тарафлар учун жуда муҳимдир.

НОХҚ жамоатчилигида ҳуқуқларини ҳимоя қилишда замонавий технологиялардан фойдаланишга рағбатлантиради ва қонуний тўғриликни камайтиради.

НОХҚ тарафларга низоларни муддатидан олдин ҳал қилиш имконини берган мумкин, бу судга даъво ариза билан мурожаат қилиш, шитирок этish каби мураккаб масалаларни ҳал қилишдан оқибатда. НОХҚ суд жараёниларини содда-лаштириши ва унда шитирок этish усулларини кенгайтириши билан ажралиб туради.

Низоларни онлайн ҳал қилиш адвокатлар ўз миқолалирининг фуқаролик низолари билан оқибдан ёки уйдан қиномасдан танишиши усули бўлиши мумкин.

Мамлакатимизда электрон ҳукуматни рақамлантириши ва рақамли иқтисодиётнинг ютуқларини рўйга чиқариши учун бир қатор ишлар амалга оширилмоқда.

Рақамли иқтисодиётда мавжудга келадиган фуқаролик низоларни ҳал этish ҳам фуқаролик судларининг энг асосий вазифаларидан бири саналади. Ўзбекистон Президентининг 2020 йил 3 сентябрдаги “Суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарориди:

2021 йил 1 январдан бошлаб барча судларда суд мажлисларини иш бўйича тарафларнинг иштирокисмаси ва рақамли қўлувишнинг роилиги билан аудиоёзувдан фойдаланган ҳолда қайд этиб бориш ҳамда суд мажлислари баённомаларини ушбу тизимдан фойдаланган ҳолда шакллантириш;

2021 йил 1 июлдан бошлаб апелляция ва кассация инстанцияси судларида ишларни судьялар ўртасида автоматик равишда тақсимлаш;

2021 йил 1 октябрдан бошлаб барча шитирокчиларни суд мажлисларининг вақти ва жойи ҳақида SMS хабар орқали бепул асосда хабардор қилиш;

2022 йил 1 январдан бошлаб суд қарорларини иш бўйича тарафларга онлайн тарзда, уларнинг иштирокисмаси бўйича ёки қогош шаклида тақдим этиш;

2022 йил 1 июлга қадар суд ҳокимияти органлари фаолиятида, шу жумладан, фуқаролар ва тадбиркорлик субъектларига одил судловга эришишда қўлаблик яратиш мақсадида 10 га яқин интерактив хизмат кўрсатиши йўлга қўйиш;

2023 йил 1 январдан бошлаб суд ишларини давлат архивига электрон шаклида топшириш ва қабул қилиш;

судлар, Судьялар олий кенгаши ҳамда Судьялар олий мактабида ахборот-коммуникация технологиялари инфратузилмасини янада яхшилаш кўзда тутилган.

Қарорда кўра, қўйидагиларни назарда тутуви Судларнинг ахборот тизимларини давлат органлари ва ташкилотларининг ахборот тизимлари билан интеграция қилиш бўйича “Йўл харитаси” тасдиқланган.

Унга кўра:

28 та давлат органлари ва ташкилотлари, шу жумладан Ўзбекистон Республикаси Президентининг Виртуал қабулхонаси, Бош вақирининг Тадбиркорлар мурожаатларини кўриб чиқиши қабулхоналари ахборот тизимларини Олий суднинг ахборот тизимига боқичма-боқич улаш;

судлар томонидан давлат органлари ва ташкилотларига тақдим этиладиган маълумотларни электрон шаклида юбориш;

муайян ишни кўриш жараёнида зарур бўлган маълумотлар ва ҳужжатларни фуқароларни оқибат қилмаган ҳолда судлар томонидан бепул асосда давлат органлари ва ташкилотларидан электрон шаклида олиш;

судлар томонидан жарималарни камайтириш ёки уларни қўллаб-қувватловчи масалаларни кўриб чиқишда “Иқтисодий ҳимоя ағона реестри” ва бошқа ахборот тизимларининг интеграцияси орқали фуқаронинг мулкий ҳолати ва иқтисодий аҳволи ҳақидаги ишончли маълумотлар билан танишиш;

судлар томонидан алимент миқдорини белгилашда туманлар кесимида ўртача ойлик иш ҳақлари тўғрисида маълумотларни ахборот тизими орқали электрон шаклида олиш белгилашган.

Фуқаролик ишлари бўйича судларимизда низоларни онлайн ҳал қилиш ёки виртуал равишда кўриш мақсадида мувофиқ бўлар эди.

Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодексининг 209-моддасига қуйидаги ўзгартириш ва қўшимчаларни киритишни таклиф қиламиз.

Судларда видеоконференцалоқани амалга оширишнинг техник имконияти бўлган тақдирда, ишда иштирок этувчи шахслар ва одил судловни амалга оширишга қўмаклашувчи шахслар суднинг видеоконференцалоқ режимдаги мажлисида бу ҳақда ўзлари иштирокчи бўлишга бериладиган шартларни билиш ва шартларни қабул қилишга қўра иштирок этиш мумкин. Қўра иштирокчи шахсларнинг видеоконференцалоқ режимдаги суд мажлисида иштирок этиш тўғрисида суд ажрам чинарада, ажрамнинг қўра иштирокчи шахсларга, одил судловни амалга оширишга қўмаклашувчи шахсларга юборилади.

Ишда иштирок этувчи шахслар судларнинг ҳамма учун мўлжалланган махсус видеоконференцалоқ тизимларидан фойдаланади.

Ишда иштирок этувчи шахсларнинг видеоконференцалоқ режимдаги суд мажлисида иштирок этишга ташкиллаётган суд ушбу шахсларнинг келган-келмаганини текширади ва келган шахсларнинг шахсини аниқлайди, гувоҳларга, экспертларга, мутахассисларга, таржимонларга ўз ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлиги тушунтиришга тўғрисида улардан тилхат олади. Маъжур тилхат у олинган кундан кейинги кунда кечиктирмай суд мажлиси баёниномасига қўшиб қўйиш учун ишни қўраётган судга юборилади.

Хорижий мамлакатларда суд мажлисининг видеоконференцалоқ режимда олиб боришни махсус платформалар ёки оммавий платформаларда амалга оширилиши мумкин.

ЖАР, Угадада Zoom, Янги Зеландияда Microsoft teams, Хитойда суднинг махсус платформаси орқали амалга оширилади. Юқоридаги мамлакатлар фойдаланаётган платформалардан одил аҳоли ҳам фойдаланиши мумкин ва тарафлар учун жуда қулай ҳисобланади.

Фуқаролик ишлари бўйича судлар томонидан суд мажлислари видеоконференцалоқ режимда олиб бориладиган барча учун қулай бўлган платформалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлар экан.

Бунда фуқароларнинг суд мажлисларида видеоконференцалоқ режимда иштирок этишни

учун судларга боришга керак бўлмаган маблағ ва вақти тежалган бўларди.

Фуқаролик процессуал кодексига 209¹-моддани, яъни фуқаролик ишларини онлайн кўриш тартиби нормаларни киритишни таклиф қиламиз. У қуйидаги мазмунда бўлиши лозим:

Фуқаролик ишларини онлайн тартибда кўриб чиқиш суднинг махсус платформаси орқали амалга оширилади.

Суд платформаси орқали ўтказилган суд мажлислари қонунга қўра.

Суд платформасида судлар далилларини онлайн режимда текшириши, реал вақт режимда тарафларни сўроқ қилиши ва судлар томонидан платформа хавфсиз бошқарилиши керак. Онлайн суд мажлисидаги фуқаролик суд иши билан боғлиқ маълумотларни сақлаш ва улардан фойдаланиш "Ахборот олингандаги принциплари ва қўра қўра тўғрисида"ги қонун ва бошқа қонунларга мувофиқ бўлиши керак.

Бугунги кунда ХХРда Пекин, Гуанжоу ва Хуанжоу интернет судлари (Пекин интернет судининг <http://ip.lbjinternetcourt.gov.cn/>), Эстонияда e-efona платформаси, Ҳиндистоннинг <http://vco.nct.gov.in> платформаси орқали онлайн судлар, Нидерландия ваби давлатларда виртуал суд мажлислари олиб борилаётган.

Пекин интернет судининг Интернет суд процессларини Тяннинг Чанг платформасида ўтказиш тўғрисидаги махсус йўриқнома муқаддимасида Пекин интернет судининг суд мажлислари блокчейн технологияга асосланган Тяннинг Чанг платформасида амалга оширилиши белгиланган.

Мамлакатимизда Uz domain остида қўра сайтлар фаол яритишда [9]. Ушбу домейн остида НОХҚлар учун махсус сайтларни ташкил қилишни мумкин.

Фуқаролик процессуал кодексига 209²-моддани, яъни онлайн суд мажлиси иштирокчиларини текшириш тартибини киритиш мақсадга мувофиқ бўлар экан.

Тарафлар ва суд жараёнининг бошқа иштирокчилари суд платформасидан фойдалансалар, улар биометрик идентификация орқали текширилади.

ХХР Олий халқ суди суд қўрасининг 2018 йил 3 сентябрдаги 1747-йигилишида интернет судлар учун махсус йўриқнома қабул қилинган бўлиб, унда иштирокчиларининг шахсини тасдиқлаш тартиби белгиланган.

XXRдаги Пекин, Гуанчжоу ва Хуанжоу интернет судларида тарафлар биометрик идентификация орқали текширилади.

Ҳиндистоннинг <http://vcoarta.gov.in> платформасида процессга телефон рақами, автомобил рақамига тегиш орқали кириш мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодексига 209⁹-моддан, яъни даъво аризаларни қабул қилиш тартибига оид нормаларни киритишни таклиф қиламиз:

Онлайн суд даъвогар томонидан такдим этилган даъво ариза ва унга илова ҳужжатларни онлайн режимида қабул қилади ва даъво ариза олингандан кейин 10 кун ичида онлайн суд қуйидаги ҳаракатларни амалга оширади:

1) процессуал қонунийлик талабларига жавоб берадиган даъво аризалар рўйхатдан ўтказилади ва ишга қабул қилиш тўғрисидаги хабарнома тарафларга ва бошқа суд ҳужжатлари жавобгарга юборилади;

2) такдим этилган даъво аризаси ва унга илова қилинган ҳужжатлар процессуал қонунийлик талабларига жавоб бермаса, ўз вақтида даъво ари-

зани тулатиш тўғрисидаги хабарнома юборилади ва қайта даъво ариза қабул қилинган кунидан эртаси кундан даъво ариза қабул вақти қайта ҳисобланади. Агар даъвогар белгиланган муддат ичида даъво аризага процессуал қонунийлик талабларига биноян тулатишлар киритмаса, суд даъво аризани қайтарши тўғрисида ажрим қабул қилади.

XXR Олий халқ суди суд қўмитасининг 2018 йил 3 сентябрдаги 1747-йиғилишида қабул қилинган интернет судлар учун махсус йўриқномада онлайн даъво аризани қабул қилиш шартлари белгиланган.

Онлайн суд тизимида даъво аризалар электрон платформада тўлдирилади. Шу билан, судлар томонидан даъво аризаларни қайтарши тўғрисидаги ажримлар сони қисқаради.

Юқоридаги таклифларнинг фуқаролик процессуал қонунийликка киритилиши пандемия шароитида фуқаролик ишлари бўйича судларнинг барқарор фаолият кўриши ҳамда фуқароларининг ҳуқуқ ва манфаатлари тўлақонли ҳимоя қилинишига замин яратган бўлар эди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. M.S. Abdel Wahab, E. Katsch, D. Rainey Online dispute resolution: Theory and practice. A treatise on technology and dispute resolution Eleven International Publishing, Hague (2012) Google Scholar.
2. Dory Reiling. Beyond Court Digitalization With Online Dispute Resolution. International Journal For Court Administration | Vol. 8 No. 2, May 2017. ISSN 2156-7964 .URL: <http://www.iaacjournal.org>
3. Amy J. Schmitz. Expanding Access to Remedies through E-Court Initiatives. 67 BUFFALO LAW REVIEW 89 (2019). At page 89.
4. Chitranjali Negi. Concept online dispute resolution in India. Electronic copy available at: <http://srn.com/abstract=2596267>
5. Minoza Sadushi. The theory and practice of dispute resolution in the digital age. Global Journal of Politics and Law Research. Vol.5, No.7, pp.57- 69, December 2017.
6. Lise Embley. Judicial Perspectives on ODR and Other Virtual Court Processes. JTC Quick Response Bulletin. At page 4.
7. Ergun Serpil. Coronavirus and the Courts, Webinar II. National Center for State Courts. NCSC.org/pandemic. 15 April 2020.
8. Д. Ҳабибуллаев. Суд буйруғини тақомиллаштириш бўйича айрим фикр-мулоҳазалар. Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали. Махсус сон. 2019 й. -69-б. DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2019-13-9>
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 3 сентябрдаги “Суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. www.lex.uz
10. Г. Мамраимова. Проблемы исследования интеллектуальных прав доменных имен по законодательству Республики Узбекистан. Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали. 2-сон. 2020 й. -Б.63. <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2020-2-5> // Электрон манба: URL: <https://law.tadqiqot.uz/index.php/law/article/view/96> [9].